

KÖTÜLÜĞÜN KURGUSUNDA: DÂSİTÂN-I AHMED HARÂMÎ MESNEVÎSİ*

Erdem SARIKAYA**

Öz

Mesnevî nazım şekli Doğu edebiyatının manzum romanı olarak tanımlanabilir. Yapısı itibariyle uzun ve iç içe geçmiş konuların rahatlıkla anlatılabildiği mesnevîler, masallara benzeyen bir atmosfere sahiptirler. XIII. yüzyıldan sonra Anadolu sahası Türk edebiyatında bu nazım şekliyle eserler kaleme alınmaya başlanır. Konuları itibariyle çeşitli gruplar altında sınıflandırabileceğimiz bu eserlerin sayısında XIV. yüzyıldan itibaren dikkate değer bir artış meydana gelir. Bu mesnevîlerin bir kısmı halk tipi olarak nitelendirilir ve destan başlığını taşır. Hikâye ve romanlarda olduğu gibi bu eserlerde de anlatının şekillenmesinde rol oynayan bir kişi kadrosu vardır. Bu kişiler anlatı boyunca tip olarak nitelendirebileceğimiz özellikleriyle değişimlere uğramadan yüklendikleri fonksiyonları yerine getirirler, çoğu kez çatışma ve gerilim unsuru olarak karşımıza çıkarlar. Bu çalışmada, XIV. yüzyıl verimlerinden Ahmed Harâmî Destanı, kötü bir kahramanın maceraları etrafında kaleme alınması dolayısıyla kötülüğün kurgusu bakımından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Edebiyatı, Mesnevî, Ahmed Harâmî, XIV. Yüzyıl, Kötülük.

IN THE FICTION OF EVIL: MASNAVÎ OF DÂSİTÂN-I AHMED HARÂMÎ

Abstract

The masnavi verse form in the Eastern literature can be defined as ‘novel in verse.’ The masnavis, by structure, through which lengthy and complex subjects can easily be conveyed have a tale-like atmosphere. After the 13th century, works were produced in this form in the Anatolian Turkish literature. The number of such works that can be categorized into various groups by subject started to increase considerably in the 14th century. Some of those masnavis were classified as popular literature and had epic titles. As in stories and novels, there are a group of characters playing an important role in shaping the narration of the plot. These characters with their typological features serve their functions throughout the story without changing dramatically and appear as an element of conflict and tension. This study describes Ahmed Harami Epic of the 14th century, centering around the adventures of an evil character and examines the story in terms of the fiction of the evil.

* Bu çalışma, Yeditepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından 5-6 Mayıs 2014 tarihinde İstanbul’da düzenlenen Edebiyatı Buluşma V: Edebiyatımızda Kötülük ve Kötüler Sempozyumu’nda sunulan “Kötülüğün Kurgusu Bağlamında Dâstân-ı Ahmed Harâmî Mesnevîsi” başlıklı bildiriye dayanmaktadır. Bildiri metni basılmamıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi, FEF, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, dr.erdemsarikaya@gmail.com.

Keywords: *Old Turkish Literature, Masnavi, Ahmed Harâmî, 14th century, Evil.*

Giriş

Sosyal dinamiklerden aldığı malzemeyi kendi estetik değerleriyle dönüştürerek sunan eski Türk edebiyatı, sanatkâr ve toplum ilişkisinin bir sonucu olarak önemli sayıda insan tipi içerir. Bu şahıslar, daha çok romantizm akımının etkisinde yazılmış romanlardaki gibi tamamen iyi ya da kötü olarak kurgu içerisine yerleştirilirler. Böylece bir fikrin savunulması, olumlu ya da olumsuz bir davranışın örneklenmesi açısından fonksiyonel bir özellik taşırlar. Divan ve mesnevî metinlerinde karşımıza çıkan âşık, sevgili, memdûh, rind, zâhid, hâce, müddeî, sûfi, tâcir, kâtip, nakkaş, mutrib, mugannî, mimar, acûze, cengâver, sâkî ve rakîb gibi tipler edebî eserlerin anlatı dünyasını şekillendiren roller üstlendikleri gibi varlıklarıyla şairlerin olduğu kadar toplumun da eğilimlerini yansıtırlar.

Edebiyatımızda kötü şahısların ilk dönem mesnevîlerinden itibaren anlatı içerisine yerleştirildikleri görülmektedir. Eski Türk edebiyatı geleneğinin son ürünlerine kadar konunun işlenişi sırasında çeşitli özellikleri ve fonksiyonlarıyla karşımıza çıkan bu şahısların dikkat çeken özellikleri arasında fitne peyda edip, düzen bozmaları; kıskanç ve zalim olup, âşıkların kavuşmasını engellemeleri sayılabilir. Mesnevî-i Şerîf'in birinci cildinde anlatılan Hilekâr Vezir hikâyesinin ana kahramanı olan vezir (Süleyman Nahîfî, 2013: 52-63), Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelihâ mesnevîsinde Hz. Yakup'un kızı (Şeyyâd Hamza, 2008: 85-86) ve Hoca Mes'ûd'un Süheyl ü Nev-bahâr'ındaki Sa'lûk bu açıdan değerlendirilebilir. (Mesûd b. Ahmed, 2012) Bununla beraber XVI. yüzyıl verimlerinden Leylâ ile Mecnûn mesnevîsinde olduğu gibi iki âşığın kavuşmasını engelleyen anne-baba ya da dedikodu çıkartan şehir halkı da bu grup içerisinde değerlendirilebilir. (Fuzûlî, 2015)

Eski Türk edebiyatı geleneğinin ilk verimlerini gördüğümüz XV. Yüzyılın başlarına kadar olan dönemde kötü bir şahıs etrafında kurgulanmış ilk eserlerin de varlığını görüyoruz. Âmil Çelebioğlu'nun tespitlerine göre XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar kötü bir tip etrafında kurgulanmış ilk eserler, Hikâye-i Delletü'l-Muhtel, Kadı ve Uğru ile Ahmed Harâmî destanlarıdır. (Çelebioğlu, 1999: 78, 85) Bu çalışmamızda, XVI. yüzyılda istinsah edilmiş, ancak dil özellikleri bakımından XIV. yüzyıl verimlerinden kabul edebileceğimiz müellifi belli olmayan halk tipi mesnevîler arasında yer alan ve ülkemizin Gümüşhane-Bayburt (Sakaoğlu, 2002: 363-366) ile Erzurum (Seyidoğlu, 1975: 377-378) yörelerinde çeşitli varyantlarının masal olarak da anlatıldığı Ahmed Harâmî Destanı'nı kötülüğün kurgusu bağlamında incelemeye çalışacağız.¹

1. Eserin Olay Örgüsü

Eserin ana kahramanı Ahmed Harâmî olarak bilinen zengin ve ünlü bir hayduttur. Zamanla kimse onun bulunduğu yerden geçmez olur. Bunun üzerine arkadaş-

1 Dâsitân-ı Ahmed Harâmî mesnevîsi iki kez günümüz harfleriyle yayımlanmıştır. Bunlardan ilki Ahmet Talat Onay (1946) tarafından yapılmıştır. İkinci neşir ise Halis Akaydın (bty.)'a aittir. Değerlendirmelerimiz sırasında mesnevînin Halis Akaydın neşirini esas almakla beraber gerekli hâllerde Ahmet Talat Onay neşrine de müracaat ettik. Eserden örnek olarak aldığımız beyitlerde imlâ özelliklerini aynen muhafaza etmeye çalıştık.

larıyla beraber Bağdat hükümdarının hazinelerini çalmaya karar verirler. Bağdat şehrine giderek gerekli araştırmaları yaptıktan sonra bir gece sultanın sarayına gizlice girerler. Sultanın kızı Gülendâm dışarıdan gelen sesleri duyup pencereden baktığında haydutların hazineye doğru gittiklerini görür ve hemen kılıcını alarak peşlerine düşer. Ahmed Harâmî, hazine odasının önüne geldiğinde sihirle kilitli kapıyı açar. İstediklerini aldıktan sonra hazine odasından çıkarlarken haydutlar tek tek Gülendâm tarafından öldürülürler. Canını kurtaran Ahmed Harâmî intikam yemini ederek uzaklaşır. Doğruca hazinesini sakladığı yere gelir ve orada bir iki gün kalarak plân yapar. On tane at satın alarak mallarını bunlara yükler ve bezirgân kıyafetinde Kırım'a gider. Hizmeti için yardımcılar aldıktan sonra Bağdat'a gelir. Şehrin kâhyasının vasıtasıyla hükümdarın huzuruna çıkar. İltifatlarla armağanlarını sunarak, sultana yanında kalmak istediğini söyler. Armağanlar sultanın hoşuna gider. Böylelikle onu devlet adamı yaparak yanından hiç ayırmaz. Cömertliğine karşılık kızını onunla evlendirmek ister. Ahmed Harâmî, sultanın bu teklifine olumlu yanıt verir. Gülendâm ise önce kocası olacak tüccarı görmek ister. Gece boyunca, sözü edilen tüccarın elinden kaçırdığı haydut olduğundan şüphelenir. Sabah, sultan ve tüccar sarayının önüne geldiğinde ise Ahmed Harâmî'yi tanır. Önce onunla evlenmek istemez, ama sonunda razı olur. Düğün gecesi, birlikte büyümüş oldukları sır arkadaşımı kendisi yerine zıfak odasına girmeye razı eder. Cariyenin Gülendâm'a çok benzemesinden dolayı Ahmed Harâmî'nin farkına varmadığı bu durum bir yıl sürer.

Günlerden bir gün Ahmed Harâmî, sultandan Kırım'daki mallarını toparlayabilmek için izin ister. Gülendâm'la birlikte yola çıkıp, İsfahan şehrine gelirler. Eşyalarını ve kölelerini burada bırakarak Gürcistan'a yönelirler. İssız bir dereye konakladıkları sırada Ahmed Harâmî, Gülendâm'ı yakalayarak çarımha gerer. Odun toplamak için dağa gittiği sırada yolunu kaybetmiş bir kervan onların konakladıkları yere gelir. Topluluğun önderi olan Hoca Rüstem, Gülendâm'ı çarımhtan indirip yanına alır ve böylece kervan vadiden ayrılır. Odun alıp gelen Ahmed Harâmî ise Gülendâm'ın kervanla birlikte gittiğini görerek peşlerine düşer. Hoca Rüstem, kendilerine yetişerek Gülendâm'ı soran Ahmed Harâmî'yi kandırarak farklı bir tarafa yönlendirir. Ahmed Harâmî, bir süre sonra kandırıldığını anlayıp yeniden kervanı takip etmek isterse de, üç kısıma ayrılan bir yolun yanlış olanını seçerek kaybolur.

Kervan, Şiraz şehrine vardığında Hoca Rüstem Gülendâm'ı azat eder. Gülendâm, Şiraz sultanının sarayının kapısını çalar. Hizmetçiler onu sultanın annesinin yanına götürürler. Kızın başına gelenleri dinleyen anne, oğlu Külefrüh'u çağırarak, Gülendâm'dan ve hikâyesinden bahseder. Külefrüh, Gülendâm'ın güzelliğini görünce ona âşık olur. Konuşmalar sayesinde var olan bazı çekinceler ortadan kalkar. Büyük bir düğün kurulur. Gülendâm, Külefrüh Şah'tan kendisi için pek çok sofası ve divanhanesi bulunan bir köşk yaptırmasını, bu köşkün eli mızraklı kölelerin bulunduğu kırk basamaklı bir merdivenin ve dış kapısında iki aslanın daima bekçilik ettiği iki büyük holünün olmasını diler. Böylelikle Ahmed Harâmî'nin kendilerine zarar veremeyeceğini söyler. Köşk kısa sürede inşa edilir.

Ahmed Harâmî pek çok memlekette Gülendâm'ı arar. Sonunda yolu Şiraz'a düşer. Şehrin girişinde gördüğü bahçenin sahibinden Külefrüh Şah ve Gülendâm'ın

hikâyesini öğrenir. Dağa giderek avcılardan kendisi için iki geyik yakalamalarını ister. Geyikleri alınca şehre döner ve geceye kadar bekler. Daha sonra geyikleri alarak Külefrûh Şâh ve Gülendâm'ın yaşadığı köşke gelir. Büyüsünü okuyarak içeriye girer. Aslanların bulunduğu hole geldiğinde geyikleri aslanların önüne atar. Kölelerin beklediği merdivenlere ulaştığında bir miktar toprağa büyü okuyarak askerlerin suratına doğru üfler. Böylece kırk bekçi uyuyakalır. Onları öldürerek köşke çıkar. O sırada Külefrûh Şâh ve Gülendâm uyumaktadırlar. Gülendâm, korkulu bir rüya görüp çılgık atarak uyanır. Külefrûh da eşinin çılgılığıyla kalkar. Önce onun rüyasını dinler, ardından eşini teskin eder. Tekrar uyuduklarında Harâmî, elinde kılıcıyla odalarına girer. Gülendâm'ın elini tutarak uyandırır ve onu ayağa kaldırır. Merdivenlere kadar kendisi önde Ahmed Harâmî arkada yürürler. Merdivenin başına geldiklerinde Gülendâm önce Tanrı'ya tevekkülle dua eder. Daha sonra ani bir hareketle arkasındaki haydudu ayağıyla iterek merdivenden düşürür. Derhal koşarak Külefrûh Şah'ı uyandırır. Külefrûh Şah, köşk ahalisini çağırır. Hep birlikte merdivenlerin sonunda, öldürdüğü kölelerin yanında cansız bir şekilde yatmakta olan Ahmed Harâmî'yi görürler.

2. Kötü Bir Tıp Olarak Ahmed Harâmî ve Özellikleri

A. Kuvvetli Bir Yiğit

Ahmed Harâmî'nin eserinde vurgulanan ilk özelliği kuvvetli bir yiğit olmasıdır. Onun ünü memleketlere yayılmıştır. Kılıç salladığında kükreyen aslanlar gibi saldırıp, bin kişiyle aynı anda dövüşebilir. İki geyiği koltuk altlarına alıp taşıyabilir. Narasıyla pek çok kişi can verebilir. Yanındaki dokuz yoldaşı da bahadırılık açısından Ahmed Harâmî'ye benzerler. Ahmed Harâmî ve arkadaşlarının fizikî tasvirleri mübalağalıdır.

Kılıç salsa bin ere depineydi
Kağan aslan gibi kim çapınaydı

Dimişler adına Ahmed Harâmî
Çavı tolmuş idi iller temâmî

Tokuz kişi anun yoldaşlarıydı
Dün ü gündüz bile haldaşlarıydı

İgen gürbüzler idi ol erenler
Oları kan kaşanurdı görenler (Akaydın, bty: 38)

B. Hazineye Sahip Olması ve Gizlenmesi

Ahmed Harâmî ve çetesi kimsenin kendilerini bulamayacakları yüksek bir yerde saklanmaktadır. Eserde burası kale olarak tanımlanır. Terk edilmiş, kimsenin uğramadığı, yüksek bir kaleyi kendilerine yurt edinmiş olan bu haydutlar pek çok kafileyi basmış, hesaba sığmayacak kadar kumaş, altın ve gümüş ele geçirmiştir. Gece gündüz demeden avlanmalarıyla ünleri Anadolu'dan Şam'a kadar yayılmıştır.

Talanlarını bitirmelerinin ardından gizlendikleri sarp kaleye giderler. Kalelerin talanlardan korunmak, insanların can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla yüksek ve korunaklı yerlerde inşa edilmesi eserdeki hayali belirginleştirir.

Turak idüpdiler bir sarp arayı
Oları kimse varmaya arayı

Ol aradan yolu kesmişler idi
İy niçe kâfile basmışları idi

Delim mâl yığladılar anda olar
Hisâbı yok kumaş u sîm ü zerler

Gice gündüz şikâr iderler idi
Girü ol kal'aya girürler idi (Akaydın, bty: 38)

C. Âlim

Ahmed Harâmî, sihir ve yıldız ilminden anlamakta olup, yaptığı sihirle gökteki ayı yeryüzüne indirebilecek derecede yeteneklidir. Tıp ilminde bilgi sahibidir. Felsefe, dinî ilimler ve simyadaki bilgisiyle devrin meşhur âlimi Şehâbeddîn Sühreverdi'ye hizmet edebilir.

Bilürdi sihr ilminden be-gâyet
Nücûm ilimde de kadirdi gayet

Ger efsûn okıyup bir gez üreydi
Olok dem ayı gökden indüreydi

Ali Bû-sîne iliminden bilürdi
Şehâbüddîn'e ol hizmet kılurdı (Akaydın, bty: 38)

XII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış bir İslâm filozofu olan Şehâbeddîn Sühreverdi'nin ismen anılması Ahmed Harâmî'nin eserdeki çiziliş özelliklerine gerçekçilik kazandırmaktadır. Şehâbeddîn Sühreverdi, İslâmî felsefe tarihinde İshrâkî ekolünün kurucusu olarak, hakikate kalple, ışıkla, manevî bir sezgi yardımıyla ulaşılabileceğini savunur. Ona göre ışık (nur), hakikatin cevheridir. Biz eşyayı ışık sayesinde tanırız. Işık (nur) ile elde edilen bilgi ise ilahî, diğer bir ifadeyle manevî bilgidir. Bu açıdan madde ile ilgili olan bilgi, manevî bilgiyi edinmede bir merhalelerdir. Sühreverdi'nin bu bakış açısı onun ışık ve karanlık tezadında yoğunlaşmasına yol açar. Beden, ona göre karanlık, ruh ise aydınlıktır. Bedenin oruç ve uykusuzluk ile yorulması ışığı sembolize eden ruhun kuvvetlenmesini, böylelikle kişinin manevî bilgiye sahip olmasını sağlar. (Şehâbeddîn Sühreverdi, 2010) Ahmed Harâmî'nin bilgi açısından Şehâbeddîn Sühreverdi'ye hizmet edebilecek olması sadece onun zihinsel yeteneklerine gönderme yapmaz. Metinde geçen "hizmet etmek" ifadesi,

birinin işini görme veya birine yarayan bir işi yapma, çalışmanın yanı sıra mecazen birinin amaçlarının gerçekleşmesini sağlamak anlamı da taşır. (Komisyon, 2005: 896) Bu açıdan Harâmî'nin bazı küçük motiflerde kendisini gösteren sezgi gücüyle gerçekleri anlama çabası aydınlanır.

D. Temkinli Olma, Strateji Geliştirme ve Plân Yapma

Ahmed Harâmî'nin diğer bir özelliği karşılaştığı kötü durumlarda temkinli bir şekilde strateji geliştirme ve plân kurabilme becerisidir. Bu aslında eserin kurgusuna yön veren Ahmed Harâmî'nin iki temel özelliğinden bir tanesidir. Örneğin, arkadaşlarıyla birlikte sultanın hazinesini çalmak üzere Bağdat şehrine geldiklerinde önce hazineye kendilerini ulaştıracak en güvenli yolu bulabilmek için gündüz saklanıp, gece halkın hareketlerini izlerler. Ancak karar verdikleri yolun eminliğine kanaat getirdiklerinde harekete geçerler.

Düni güne katup bular çü gitdi
Biş on günde bular Bağdâd'a yitdi

Bir oda tuttılar şehrün ucında
İgen âzâde vü gavgâ yok anda

Gündizin özlerin gizlerler idi
Dün olsa yolların gözlerler idi

Hazîne kandalığın bildi bunlar
Kolay yol nerdeyise buldı bunlar

Oturdı ol gice bunlar tanışdı
Kaçan kim dünin iki bahşı geçdi

Yirinden durdı ol Ahmed Harâmî
Bile yârenleri düpdüz temâmı

Cebe cevşen silâhı geydi anlar
Kazâ yolına koyup baş u cânlar

Hazîneden yana azm itdiler çün
Keminden çıkup inüp gitdiler dün (Akaydın, bty: 40-43)

Ahmed Harâmî, hazineyi yağmaladıktan sonra arkadaşlarına bir süre dinlenmelerini, hazineye girişlerinin fark edilerek etraflarının sarılmış olabileceğini, bu nedenle dışarıya nasıl çıkacaklarını kararlaştırmaları gerektiğini, içinde bir sıkıntı olduğunu söyler. Eserde, Ahmed Harâmî'nin gözünün seğirdiğini belirtmesiyle halk inançlarına da telmihte bulunulur.

Hazîneye bular kim girdilerdi
Kumaş altun u akçe aldıldardı

Güher, inci, akî, lâî Bedehşân
Kızıl altun cevâhir, dürr ü mercân

Hezerân levn levn taşlar
Hisâbsız dahı altun u gümüşler

Gereğince bulardan aldıldardı
Gerü gitmeğe niyet kıldıldardı

Söze geldi didi Ahmed Harâmî
Kılun bir dem i yoldaşlar arâmı

Durun bir tanışuk var eyleyelüm
İşimüzün sonını söyleyelüm

Ne var Tanrı bir ise iş ikidür
Ölüm didükleri sanma ikidür

Mebâda izümüz tuyılmış ola
Yolumuz dörd yana kaplanmış ola

Ol uçdan menzile iremeyevüz
Öğümüz usumuz diremeyevüz

Nişânım deprenür dekin değüldür
Bugün tamarlarım sâkin değüldür (Akaydın, bty: 46-48)

Ahmed Harâmî, temkinli bir şekilde bütün arkadaşlarını teker teker gözcülük için kapının dışına yollar. Ancak Gülendâm kapının yanında dikilmiş hâlde, içeriden çıkan haydutların başlarını keserek öldürür. Harâmî, bu sırada arkadaşlarının kendisini dışarıda beklediğini düşünmektedir. Kapıdan dışarıya kafasını uzattığında Gülendâm onun da başını kesmek için hamlede bulursa da başarılı olamaz.

Hemân Ahmed Harâmî kaldı anda
Kalanı gark olup yaturdı kanda

Bu kez ol dahı kapuya yöridi
Kalan yoldaşların taşra sanurdi

Kapunun ikisin fil-hâl çıkdı
İrişdi taş kapudan taşra bakdı

Başun gösterdi yine çekmiş oldu
Gülendâm ivmek ile anı çaldı

Depesinün saçını derisiyle
Kılıç yire bıraktı sile sile

Yine kaldırdı kılıcını çaldı
Çalamadı yügürdi taşra geldi (Akaydın, bty: 50)

Ahmed Harâmî, Gülendâm'ın elinden kurtulduktan sonra bir süre arkadaşlarıyla beraber saklandıkları gizli yerde durur ve intikamını almak için plân yapar. Eserin olay örgüsünü özetlerken değindiğimiz üzere onun Kırım'a arkasından da Bağdat'a gelmesi ve hükümdarın sarayında görev alması hep yaptığı plânın bir parçasıdır. Doğal olarak hükümdar Ahmed Harâmî'nin içindeki fitneden haberdar değildir.

Ahmed Harâmî'nin Gülendâm ile yaptığı evlilik ise onu öldürebilmek için bir diğer plânını uygulayabilmesine yardımcı olur. Harâmî'nin hükümdarı güzel sözlerle ve yeminlerle aldatarak Gülendâm ile yola çıkmayı başarması yine daha önceden kurgulanmış bir plânın parçasıdır. Böylelikle Bağdat'tan ayrılma fırsatını yakalayan Harâmî, ıssız, kimsenin uğramadığı bir yerde Gülendâm'ı çarmıha gerer. Onu yakabilmek için odun toplamaya gider.

Yanından dört demür kazuk çıkardı
Şehinşehin kızın çarmıha gerdi

Dokudü dört kazuk dört yana muhkem
Zehî cevri ü cefâdur zehi sitem

Gülendâm'ı elinden, ayağından
Sasar muhkem çeker bağlu bağından

Didi sana dahı gör niderem ben
Hele dağa odma giderem ben

Budur kasdum seni oda yakam ben
Irakdan hoş temâşâna bakam ben

Bir ata bindi birisini yitdi
Varup dağdan odun almağa gitdi (Akaydın, bty: 86-88)

E. Sihir ve Büyü

Eserin girişinde Ahmed Harâmî tanıtılırken sihir ilminin inceliklerine vâkıf olduğu belirtilir. Harâmî, bu bilgisini ilk olarak Bağdat sultanının hazine odasına girerken kullanır. Bir sihir okuyarak kapıyı açar:

Bir efsûn okıdı Ahmed Harâmî
Hazîne inledi düşdi tamâmî

Dükeli çünki açıldı kapular
Utalı utalı çün gitdi bular

Taş eşikte karâr itdi nigârın
Penâh itdi nedür gör intizârın (Akaydın, bty: 46)

Ahmed Harâmî, Külefrûh Şâh ve Gülendâm'ın yaşadıkları saraya girişi sırasında da sihir ilmine ait bilgisini kullanır. Okuduğu bir sihirle koridorun kapısını açan, ellerinde kılıçları ve mızrakları ile bekleyen kırk muhafızı bir avuç toprağa okuduğu büyü sayesinde bertaraf eden Ahmed Harâmî böylelikle köşke rahatlıkla girer:

Sürüp ol nâbekâr çün köşke geldi
Hayâdun kapusını çünki buldı

Yine efsûnını okudı ürdi
Kapu açıldı ol içerü girdi

Arslanlardan yana yüz tudı gitdi
Kaçan kim anların katına yitdi

Olar dilerdi kim hamle kılalar
Bunu kıynağ ile yırtıp dideler

Geyikleri şolokdem atıvirdi
Bularun hamlesin üstinden ırdı

Ol arslanlar geyikleri göricek
Mukayyed olmadı ana giricek

Geçer andan girür kullar katına
Tana kaldı bularun heybetine

Ol oturakda kim kullar oturmuş
Kılıcı harbeler elde götürmüş

Kimi yalın bıçak eline almış
İşinde her birisi hâzır olmuş

Bir efsûn okuyup toprağa ürdi
Bularun üstine anı savurdu

Kamusı uykuya vardılar anlar
O kırk serheng yaraklı oturanlar (Akaydın, byt.: 130-132)

Ahmed Harâmî'nin sihir ve büyü ilmindeki maharetleri onun zor durumların üstesinden gelebilmesini sağladığı gibi, isteğine kavuşabilmesi için kendisine fizik gücünün ötesinde olanaklar sunar. Masal estetiğinin esere katkısı olan bu özelliği sayesinde Ahmed Harâmî için imkânsızlık söz konusu değildir.

F. Kindar

Eserin tahkiye yapısı dikkate alındığında Ahmed Harâmî'nin bütün anlatıya şekil veren diğer bir özelliği ise kindar olmasıdır. O, Gülendâm'ın arkadaşlarını öldürmesi üzerine intikam alacağını söyler. Sonraki bölümlerde meydana gelen tüm olayların esas nedeni, Harâmî'nin daha eserin başında içine düştüğü kin ve intikam duygusudur.

Elinden kurtulur Ahmed Harâmî
Görür yoldaşları düpdüz tamâmı

Nazar kıldı kıza gördi ki kızdı
Sarayda gördüğüdür bildi sezdi

Eyitdi kim i kız itdün bana sen
Eğer ölmez isem idem sana ben

Hemân bunı didi vü döndi gitti
Girür geldüğü yola azim itdi (Akaydın, bty: 50)

G. Zorba ve Tehditkâr

Ahmed Harâmî, dağdan dönüşünde Gülendâm'ın bir kervan tarafından çarmlıktan kurtarılıp götürüldüğünü görür. Atıyla yetişip kervandakileri tehdit eder:

Eyitdi bunlara kim durunuz hay
Bugün başunuza gelürise vay

Kayıdsuz hoş gidersiz söylemezsiz
Sağ esen geçmeğe şükr eylemezsiz

Elümden sizler alursız avumı
Dahı iştmedünüz mi çavumı (Akaydın, bty: 96)

H. Bir Kara Köpek Olarak Tasvir Edilmesi

Eserde Ahmed Harâmî, Gülendâm'ın rüyasında bir kara köpek olarak tasvir edilir. Gülendâm yaşadığı saraya Ahmed Harâmî'nin girişinden bu rüya vasıtasıyla haberdar olur:

Meğer düş görür ol gice Gülendâm
O düşün heybetinden ditrer endâm

Buyidi gördüğü düş ol nigârün
Görür bir kara it gezer kenârün

Gelüben bir hışm ile üstine durdı
Isıraydı ya'ni kim dalardı

Ayağından Gülendâm itdi dutdı
Yire çaldı götürdi taşra çaldı

Gülendâm korkdı belinler uyanur
Anun cigerine korku boyanur (Akaydın, bty.: 134)

I. Eserin Sonunda Cezalandırılır

Ahmed Harâmî, masallarda da benzer örneklerini gördüğümüz üzere eserin sonunda cezalandırılır. Gülendâm tarafından merdivenlerden atılarak öldürülmesiyle başkası için düşündüğü kötülükler kendi başına gelir. Ölümünün ardından başı nişan talimi yapan askerler için nişahgâh hâline getirilir.

Harâmî olmuş idi hurd u haşhaş
Ne kol kalmış, ne but kalmış, ne hod baş

Dizildi halk Harâmî'nün katına
Tona kaldılar anun kâmetine

Külefrûh anı gördi oldı hem şâd
Çü düşmân öldi gamdan oldı âzâd

Buyurdu tiz nakkareler uruldu
Haber oldı çü şehrün halkı geldi

Sevinüp cümlesi şâdân olurlar
Yüz uruban Hak'un şükürin kılurlar

O gice subha dek işret iderler
Sabah olıcağız gör ki niderler

Başın Ahmed Harâmî'nin keserler
Dahı gövdesini burca asarlar

Alup beğler başın meydana çıkdı
Nişân için kabak yirine dikdi

Temâşâyı görür ol gün emîrler
Ulu, kiçi, sipâhiler, vezîrler

Oka dikdiler ol düşmân başını
Son ucu noldı gör anun işini

Yavuz sanuları başına geldi
Ne kim sanurdı halka, kendi buldı (Akaydın, bty: 144)

Sonuç

Ahmed Harâmî mesnevîsi, masallara ait estetik unsurların ağırlıklı olarak kullanıldığı ve bunların esas kahramanın çizilişinde dikkat çekici fonksiyonlara sahip olduğu bir eserdir. Eserin esas dokusu, ana kahraman Ahmed Harâmî'nin kişilik özelliklerine yerleştirilmiş olan zıtlıklardan oluşur. Bilge, filozof, tıp âlimi, sihirbaz ve bir müneccim olarak Ahmed Harâmî, üzerinde olumlu pek çok meziyeti toplamasına rağmen zalim, acımasız, kindar bir eşkıyadır. Başta olumlu özellikleriyle tanıtılan bu şahsın daha sonra intikam duygusuyla plânladığı kötülükler okuyucuda heyecan, merak ve haksızlığa karşı adalet duyguları uyandırmaktadır. Onun sihir ilmiyle uğraşması masallardan gelen diğer bir husustur. Ahmed Harâmî'nin fizikî özelliklerine dair anlatımlarda da mübalağa ön plândadır. Eserin sonunda cezalandırılmasıyla adaletin gerçekleşmesi de yine masal estetiğinin mesnevîye kattığı diğer bir öğedir.

Kaynakça

- AKAYDIN, H. (bty.), *Ahmed Harâmî Destanı*, Tercüman Gazetesi Yayınları, byy.
- ÇELEBİOĞLU, Â. (1999), *Türk Edebiyatında Mesnevî (XV. Yüzyıla Kadar)*, Kitabevi, İstanbul.
- FUZÛLÎ. (2015), *Leylâ ve Mecnûn*, 7.b., Haz.: Muhammet Nûr Doğan, Yelkenli Yayınları, İstanbul.
- ONAY, A. T. (1946), *Dâstân-ı Ahmed Harâmî*, TDK, İstanbul.
- KOMİSYON. (2005), *Türkçe Sözlük*, 10. b., TDK, Ankara.
- MESÛD BİN AHMED. (2012), *Süheyl ü Nev-bahâr (Kenzü'l-Bedâyi')*, Haz.: Ali Cin, Eğitim Yayınları, Konya.
- SAKAOĞLU, S. (2002), *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Akçağ Yayınevi, Ankara.
- SEYİDOĞLU, B. (1975), *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar (Metinler ve Açıklamalar)*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.
- SÜLEYMÂN NAHİFÎ. (2013), *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mesnevî-i Şerîf Tercümesi*, 11. Baskı, Çev.: Âmil Çelebioğlu, Timaş Yayınları, İstanbul.
- ŞEYYÂD HAMZA. (2008), *Yûsuf u Zelihâ*, Haz.: Ümit Özgür Demirci-Şenol Korkmaz, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- ŞEHABÜDDİN SÜHREVERDÎ. (2010), *Avârifü'l-Meârif (Tasavvufun Hakikatleri)*, Çev: Abdülvehhab Öztürk, Saadet Yayınevi, İstanbul.